

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת לך לך, תשע"א
מספר 884מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אברהם ויחסו לרכוש

הרכוש תופס מקום חשוב בספר בראשית. התורה מספרת לנו על רכושם של האבות והנלווים אליהם. כבר עמדו חכמינו ופרשנינו על חשיבות הקניין.¹

להלן נבחן את יחסו של אברהם לרכוש במהלך חייו. ביציאתו מארצו לארץ ישראל בצו "לך לך", קיבל אברהם מה' גם ברכת עושר, וכמו שאומר רש"י על הפסוק (יב:ב): "וַאֲבֹרְכְךָ" – בממון. כאשר ירד אברהם למצרים, אמר לשרה אשתו: "אמרי-נא אַחֲתִי אֶת לְמַעַן יִיטַב-לִי בְעַבְדֵיךָ וְחַיְתָה נְפֹשִׁי בְגִלְגֵלְךָ" (יב:יג), ורש"י מפרש: "יתנו לי מתנות".¹ ואכן, לאחר ששרה נלקחה לבית פרעה ושחררה, מסופר: "אֲבָרְכְּךָ כְּבָד מְאֹד בְּמִקְנֶה בְּכֶסֶף וּבְזָהָב" (יג:ב), וכנראה היו אלה המתנות שקיבל מפרעה. בהמשך כתוב: "וְאֲבָרְכֶם זָקֵן בָּא בְיָמֵים וְה' בְּרַךְ אֶת-אֲבָרְכֶם כַּפֶּל" (כד:א). ובסוף ימיו מסכם הכתוב: "וַיִּגְוַע וַיָּמָת אֲבָרְכֶם בְּשִׁיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ" (כה:ח). והנה, נמצא בפרשתנו, שיחסו של אברהם לרכוש שמגיע לו מאחרים מעורר קושי. מפרעה הוא היה מוכן לקבל, כאמור, אבל בסיפור שבייתו של לוט ושחרורו ע"י אברהם, מסופר: "וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ-סְדֹם אֶל-אֲבָרְכָם הֵן-לִי הַנְּפֹשׁ וְהָרֶכֶשׁ קַח-לָךְ" (יד:כא). ומהי תגובת אברהם? הוא נשבע ואומר: "אִם-מְחֹטט נַעַד שְׂרוּךְ-נַעַל וְאִם-אֶקַח מִכֶּל-אֲשֶׁר-לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הִעֲשֵׂרְתִי אֶת-אֲבָרְכָם" (יד:כג). כאן אף שאברהם זכה ברכוש בדין, כשלא מלחמה,² הוא אינו רוצה שום ממון ממלך סדום. ומדוע לא, והרי אפילו מפרעה הוא קיבל מתנות?

על שאלה זו עמדו המפרשים. בעל שפתי חכמים על רש"י (יב:יג) כותב: "ונראה לי דמתנה מועטת רצה, ע"ד כל הרוצה ליהנות יהנה כאלישע".³ וקשה לי תירוץ, הלוא קיבל מפרעה מתנה מרובה, כנזכר לעיל, ואילו בסיפור לוט לא היה מוכן לקבל אפילו מתנה מועטת? ועוד תירץ שם בעל שפתי חכמים שבתחילה לא היה אברהם עשיר, בייחוד בזמן הרעב כשירד למצרים, ולכן נצרך לקבל מתנות. אבל לאחר מכן, כשהיה עשיר, לא רצה לקבל מתנות.⁴

¹ למשל, רש"י בר' לב:כה.

² אמנם יש מפרשים שכוונתו הייתה רק להישאר בחיים ולא לקבל מתנות, ראו רד"ק שם. ובספורנו מבואר שייטיבו לו כדי לפייסו להסכים לתת אותה לאישה, וכך יינצל. וכעין זה אומר הנצי"ב שם. גור אריה (למהר"ל בפירושו על רש"י שם) אומר שרצה לקבל מתנות כאיש חשוב שאחותו בחסותו, וממילא לא יהרגוהו.

³ ראו אור החיים כאן, הסובר שאברהם זכה ברכוש כמציל מן הגיס, שבעליו התייאשו ממנו (ראו רמב"ם, גזילה ואבידה, יב, ח).

⁴ עיינו במסכת ברכות י"ע ב.

⁵ ועיינו שם עוד תירוץ שלישי.

בדרך אחרת מפרש בעל "גור אריה" (המהר"ל): "דמלך סדום נתן לו בשביל שהציל אותו, אבל כאן שנתן לו פרעה מדעתו לכבודו, זה הוי שפיר בכלל 'ואברכך'". ולהלן הוא מבאר עוד (יד: כג): "דברכה⁵ אינו (אלא) רק דבר שהוא מכח ברכה ולא מכח צרה". אך על מתנת פרעה אפשר לשאול: אולי בתחילה קיבל את המתנות מתוך כבוד,⁶ אבל בסופו של דבר נראה שקיבל מתנות מפרעה לאחר שהוכה, האם אלו לא ניתנו מתוך צרה? על כך עונה המהר"ל:

ואע"ג דגם פרעה נתן לו בשביל המכות שבאו אליו, זה לא יחשב קללה, כי היו בשביל כפרתו, אבל באלו המלכים שנשבו במלחמה לא נקרא זה ברכה אם היה מקבל מהם.⁷

המלבי"ם מפרש שעל ידי שלא לקח אברהם ממלך סדום דבר, הראה שהניצחון בא מה' ולא ממנו, והיה בזה קידוש השם גדול (יד: כג).

יש אומרים שקבלת המתנות מפרעה לא באה בגלל חשבון אישי, אלא הייתה קשורה להבטחת ה' בברית בין הבתרים, בה נאמר על עם ישראל: "וְאֶחָד־כֵּן יֵצְאוּ בְרַכְשׁ גְּדוֹל" (טו: יד). כלומר, אברהם רצה "להכשיר" עכשיו, באמצעות קבלת המתנות מפרעה, את קבלת הרכוש שעתידיים היו בני ישראל לקבל ביציאתם ממצרים, בבחינת מעשה אבות סימן לבנים.⁸

אם כן, עמדנו על הבדלים שונים בין שני המצבים שאברהם היה נתון בהם: קבלת מתנות מפרעה (ומאבימלך) לעומת אי קבלת דבר ממלך סדום.

נראה לי להוסיף עוד הבדל בין שני האירועים: הבדל בין האישים – פרעה לעומת מלך סדום. לעתים "סופו מוכיח על תחילתו" – לפי סופו אתה מוצא את שורש הדברים בתחילה. מסדום יצאו עמון ומואב. אמותיהם, בנות לוט, היו סדומיות, והן ולוט ספגו מרוח סדום. על עמון ומואב נאמר (דב' כג: ד-ה):

לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בְּקֶהֱל ה'... עַל־דְּבַר אֲשֶׁר לֹא־קִדְּמוּ אֶתְכֶם בְּלַחֵם וּבְמַיִם... וְאֲשֶׁר שָׁכַר עָלֶיךָ אֶת־בְּלִעַם בֶּן־בְּעוֹר... לְקַלְלֶךָ.

עמון ומואב חטאו בשניים – באכזריות ובקמצנות⁹ כלפי עם נודד: לא הוציאו לו לחם ומים וגם רצו לקלל את ישראל, ובעצת בלעם גם החטיאו את ישראל עם בנות מואב.¹⁰ לכן גם לכשיתגירו אסורים הם בבת ישראל.

יתר על כן, התורה מוסיפה ואומרת שם: "לֹא־תִדְרֹשׁ שְׁלֹמֶם וְטַבְתָּם כָּל־יְמֵיךָ לְעוֹלָם" (כג: ז). שורש הרע שבהם הוא כבר בסדום, שעל תושביה נאמר: "וְאֲנָשֵׁי סְדֹם רְעִים וְחַטָּאִים לַה' מְאֹד" (בר' יג: יג). ומפרש רש"י: "רעים בגופם וחסאים בממונם". אבל ביחס למצרים מצווה התורה: "לֹא־תִתְעַב מִצְרֵי כִי־גֵר הָיִיתָ בְּאֶרֶץ" (דב' כג: ח). ורש"י מפרש: "אע"פ שזרקו זכוריהם ליאור, מה טעם, שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק",¹¹ ולכן דור שלישי של גריהם מותר לבוא בקהל. רש"י עומד שם על ההבחנה בין עמון ומואב שהורחקו ובין המצרים שלא הורחקו: "הא למדת שהמחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו".

⁵ כלומר, קיום דבר ה' ביציאת אברהם מאור כשדים – "ואברכך", כפי שנוכח לעיל. וכבר רמז לכך רש"י (יד: כג) בהסבירו את סירובו של אברהם לקבל ממלך סדום: "שהקב"ה הבטיחני לעשרני, שנאמר: 'ואברכך'".

⁶ ראו רש"י שם יב: טז. אולם ראו בפ"י רבנו בחיי שם, וצריך עיון בביאורו.

⁷ ועיינו עוד ב**בנתיבות עולם**, נתיב העושר, פרק א.

⁸ **שם משמואל** כאן. דבריו הובאו בקיצור ב"מענינה של תורה" על אתר.

⁹ אמנם הנשים לא הורחקו, שאין דרכה של אישה לצאת מביתה לשם כך. ראו יבמות עו"ב.

¹⁰ רש"י שם.

¹¹ ואומר הנצי"ב שם: "גם זה מתכונת הנפש המעלה לגמול טובה ולא להיות כפוי טובה ונקרא נבל, על כן הרגיל הקב"ה אותנו במצוה זו".

מכאן נחזור לענייננו. אברהם היה זכאי לרכוש בשני המקרים, כנזכר לעיל. יש להוסיף שפרעה נתן את המתנות ברצון, אם לפיצוי אם להוכחה שלא נגע בה. כך מסופר במשך הפרשה על אבימלך, שנתן ממון רב לאברהם בעת שהשיב לו את שרה.¹² עוד יש לזכור שהמצרים טרם חטאו בשעבוד ישראל, ופרעה רק כמעט חטא שלא במזיד. אבל מלך סדום לא הודה שאינו זכאי לשלל המלחמה, וגם אם הציע לאברהם את הרכוש, הרי חשב שהוא עושה לאברהם טובה.¹³ על דברי המשנה באבות (ה, י) – "האומר שלי שלי ושלך שלך זו מידה בינונית וי"א זו מידת סדום", אומר המלבי"ם (בפרשתנו יד: כא) שיש בה רמז לענייננו. אברהם מצדו זכה ברכוש אבל ויתר במידה טובה למלך סדום ואמר לו כביכול "שלך שלך". אבל מלך סדום קיבל זאת כאילו כך הדין, לכן סירב אברהם לקבל ממנו דבר. אילו קיבל ממי שיאמר "אֲנִי הָעֹשֶׂתִי אֶת-אַבְרָם" (יד: כג), היה מאבד כל אפשרות של השפעה עליו, ואולי אף של תפילה עליו. מלך סדום היה חש בעליונות עליו בבחינת "בעל המאה הוא בעל הדעה". אם כן, אברהם ראה ברוח קודשו את ההבדל בין עמון ומואב למצרים, ובהתאם לזה ידע אם לקבל מתנות ומתי. וכותב הנצי"ב (יד: כג):

ואע"ג שקבל אברהם מתנות מכמה בני אדם במצרים ומאבימלך, ידע שמתייקרים בו, וכדאיתא בקדושין (ז, א) דקבלת אדם חשוב מיקרי מתנה. אבל מלך סדום ידע בו, שהוא רע עין, ויחשוב למתנה לאברהם, וגם לא רצה אברהם להחשיבו כלל ולעשות עמו התרועעות.
לדברים אלו הוספנו שאברהם ראה את הדמויות לשורשן, שכן "סופו מוכיח על תחילתו".

ד"ר איתמר ורהפטיג
הפקולטה למשפטים

¹² בראשית כ: יד- טז ורש"י שם.

¹³ פירוש אור החיים שנזכר לעיל, בהערה 3.